

7. Гинзбург А.Я. Процессуальные вопросы предварительного расследования на современном этапе. – Волгоград, 2008. – 217 с.

8. Порубов М.Н., Кертеc И., Еникеев М.И. Законность и обоснованность возбуждения уголовных дел органами внутренних дел. – М., 2008. – 137 с.

9. Канафин Д.К. Гарантии прав личности в уголовном судопроизводстве: Монография. – Алматы, 2005. – 168 с.

10. Енаева Л.К. Уголовный процесс: Учебное пособие. – 2-е изд. – М.: ФОРУМ: ИНФРА – М., 2007. – 418 с.

11. Журсимбаев С.К. Законность в досудебных стадиях уголовного судопроизводства. Монография. – Алматы: ИЦ «Интерлигал», 2007. – 238 с.

12. Досболов Г.Г. Психология свидетелей и потерпевших. – Алматы, 1995. – 141 с.

МРНТИ: 10.79.01.

УДК: 343.1

М.Е. Жексебаев¹

¹Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті
Ғылыми жетекшісі: з.ғ.к., аға оқытушы Э.П. Кенжибекова

БҰЛТАРТПАУ ШАРАСЫ РЕТІНДЕ – КҮЗЕТПЕН ҰСТАУҒА ШАҒЫМ БЕРУДІҢ ПРОЦЕССУАЛДЫҚ ТӘРТІБІ

Аңдатпа

Бұл мақалада автор Қазақстан Республикасының Конституциясының 16 және 17-баптарына сәйкес, әркімнің бостандық пен жеке басына қол сұғылмаушылығына құқығының бар және оның сақталуы мен соттың қаматасыз ететіндігі жөнінде айтылады.

Адамдардың бас бостандығы мен жеке басына ешкімнің тиіспеуі жөніндегі қылмыстық процестік шаралары, сондай-ақ осы құқықты заңсыз және негізсіз шектеулерден кепілдіктер және осы құқықты қамтамасыз етуге бағытталған Қазақстан Республикасындағы сот практикасы қызығушылық тудырады.

Қарастырылып отырған құқықтарға сәйкес (күдікті, айыпталушы, жәбірленуші, куә, т.б.) бостандықтары мен дене бітіміне ешкімнің тиіспеуі тек қылмыстық процессуалдық заңнамада көзделген тәртіптермен сондай-ақ, тек сол заңнамада көрсетілген субъектілермен ғана шектеледі. Сонымен қатар Қазақстан Республикасының қылмыстық процестік кодексінің негізгі қағидаларының талаптарына қатысты тиісті нормалар зерттеледі.

Түйін сөздер: жеке тұлға, ешкімнің тиіспеуі, қолсұғылмаушылық, бас бостандық, сот функциясы, санкция, қылмыстық қудалау, тергеу судьясы, соттық бақылау, қадағалау функциясы.

М.Е. Жексебаев¹

¹ Казахский Национальный педагогический университет им. Абая
Научный руководитель: к.ю.н., ст.преподаватель Кенжибекова Э.П.

АРЕСТ КАК МЕРА ПРЕСЕЧЕНИЯ И ПРОЦЕССУАЛЬНЫЙ ПОРЯДОК ОБЖАЛОВАНИЯ

Аннотация

В данной статье автор рассматривает, что в соответствии со статьями 16 и 17 Конституции Республики Казахстан каждый имеет право на свободу и личную неприкосновенность, ее соблюдение и безопасность судом. Представляют интерес уголовно-процессуальные меры по обеспечению свободы и неприкосновенности личности, а также гарантии от незаконных и необоснованных ограничений этого права и судебной практики в Республике Казахстан направленные на обеспечение этого права.

В соответствии с рассматриваемыми правами (подозреваемый, обвиняемый, потерпевший, свидетель и т.д.). Свободы и неприкосновенность личности ограничиваются только процедурами предусмотренными уголовно-процессуальным законодательством, а также указанными в нем субъектами законодательство.

Кроме того, изучаются соответствующие положения, касающиеся требований основных положений Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан.

Ключевые слова: личность, неприкосновенность, неприкосновенность и свобода, с судебная функция, санкции, уголовное преследование, следственный судья, судебный контроль, надзорная функция.

M.E. Zheksebaev¹

¹ Abai Kazakh National Pedagogical University

Scientific adviser: Candidate of Law, Senior Lecturer E.P. Kenzhibekova

ARREST AS A PREVENTIVE MEASURE AND PROCEDURAL APPEAL PROCEDURE

Abstract

In this article, the author considers that in accordance with Articles 16 and 17 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan, everyone has the right to freedom and personal inviolability, its observance and safety by the court. Of interest are the criminal procedural measures to ensure the freedom and inviolability of the person, as well as guarantees against illegal and unjustified restrictions on this right and judicial practice in the Republic of Kazakhstan aimed at ensuring this right. In accordance with the rights in question (suspect, accused, victim, witness, etc.). Freedoms and inviolability of the person are limited only by the procedures provided for by the criminal procedural legislation, as well as the subjects of legislation specified in it.

In addition, the relevant provisions regarding the requirements of the main provisions of the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan are being studied.

Keywords: personality, inviolability, inviolability and freedom, with judicial function, sanctions, criminal prosecution, investigating judge, judicial control, supervisory function.

Кіріспе. Сот арқылы қорғану құқығы – кез-келген демократиялық мемлекеттегі жеке тұлғаның негізгі құқықтарының бірі. «Әркімнің өзінің құқықтары мен бостандықтарын сот арқылы қорғауға құқығы бар», «тұлғаны күзетпен ұстауға тек заңда белгіленген жағдайларда және соттың немесе прокурордың мақұлдауымен ғана жол беріледі. Аталған ереже Қазақстан Республикасы Конституциясының 13, 16-баптарында, және Қазақстан Республикасының Қылмыстық процесстік кодексінің 147 бабында көрсетілген.

Осылайша, күдіктілер мен айыпталушылардың іс жүргізу мәртебесі негізінен Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясында жарияланған идеяларға сәйкес келтіріледі және азаматтардың конституциялық құқықтарын қорғауға және жеке басына қол сұғылмаушылыққа нақты кепілдік беруге қадам жасалды.

Алайда, мәселе тергеушінің (анықтаушының) әрекеттері мен шешімдеріне сотқа шағымдануға қатысты болған кезде заңгерлер арасында бірыңғай пікірдің болмайтынын ескеру қажет. Кейбір ғалымдардың көзқарасы бойынша тергеушінің (анықтаушының) әрекеттері мен шешімдеріне шағымдану құқығына процеске сол немесе басқа дәрежеде қатысатын, құқықтары мен заңды мүдделері бұзылған кез-келген азаматтар ие. Осыған сәйкес қарастырылып отырған заң субъектілерінің шеңбері сотқа дейінгі сатыларға тікелей қатысушылардың шеңберінен кеңірек, бірақ сонымен бірге ол белгілі бір шектеулермен шектеледі. Негізгі критерий – бұл процеске жеке қатысудың кез-келген, тіпті шамалы дәрежесі. Ең жалпы түрде бұл ұстанымды П.А. Лупинская тұжырымдайды, тек ҚПК-де көзделген тізіміне енгізілген процеске қатысушылар ретінде ғана емес, сонымен қатар, егер процесс барысында құқықтар мен мүдделер бұзылса процесстің өзге қатысушылары куәгерлер, сарапшылар, мамандар, адвокаттар, аудармашылар да

шағым жасау құқығына ие [1, 153-156 бб.]. Қазақстан Республикасының Қылмыстық процесілік кодексінің 147-бабы 1-бөліміне сай күзетпен ұстау шарасына шағымдану және оның мерзімін ұзарту құқығының субъектілері – бұл бұлтартпау шарасы таңдалған күдікті, оның заңды өкілі және қорғаушысы. Күдіктілердің (немесе олардың қорғаушыларының немесе заңды өкілдерінің) шағымдары соттың да қабылдауына жататындығын ерекше атап өткен жөн.

Көріп отырғаныңыздай, республиканың заңнамасында күзетпен ұстау немесе күзетпен ұстау мерзімін ұзарту туралы сотқа шағымдана алатын адамдардың шеңбері нақты анықталған. «Басқа адамдардың берген шағымдары сот ісін жүргізуге қабылданбайды», - деп түсіндірді Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының «Прокурордың қамауға алу, күдіктіні, айыпталушыны ұйқамаққа алу немесе мерзімін ұзарту туралы санкциясына сот шағымдары туралы» күзетпен ұстау, ұйқамаққа алу немесе олардың мерзімі атты нормативтік қаулысында» 2003 жылғы 20 наурыздағы [2].

Біз зерттеген тәжірибе көрсеткендей, судьялар кейде айыпталушылардың (күдіктілердің) туыстарынан және заңмен шағымдануға құқығы жоқ басқа адамдардан шағымдарды қабылдайды.

Мысалы, Ақтау қалалық соты Т.Ибраевтың айыпталған ұлы Е.Ибраевқа прокурордың санкциясына қарсы шағымын қарады. 145, б. «А» тармағы, «б» тармағы 2-бөлім. 120, б. «А», «в», «г» тармақтары 2-бөлім. 179 Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі (ҚК). Сот бұлтартпау шарасын Е.Ибраевқа кепілдікпен өзгертуден бас тартты. Іс материалдарынан көрініп тұрғандай, айыпталушы Е.Ибраев 1976 ж. Т. оған алдын-ала тергеу органдары тағайындаған қылмыстар, ол жасында жасаған. Демек, Ибраевтың әкесі берген шағым қаралуға жатпады және сот оны Өнердің 1-бөлігінің түсіндірмесімен өтініш берушіге қайтаруға мәжбүр болды. 110 Қазақстан Республикасының Қылмыстық процесілік кодексі.

Алынған мәліметтерді талдау көрсеткендей, бұл санаттағы материалдар саны аз және соттар қараған қылмыстық істер санының орта есеппен 0,64% құрайды.

Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының 2020 жылғы 12 айдағы статистикалық мәліметтеріне сәйкес прокурорлар 32990 адамға қатысты алдын алу шарасы ретінде қамауға алу туралы санкциялар шығарды (2001 ж. - 39 552). 2002 жылы республика соттары күдіктілердің, айыпталушылардың, олардың қорғаушылары мен заңды өкілдерінің прокурордың қамауға алу түріндегі санкциясына қатысты 553 шағымын (2001 ж. - 656) қарады, оның 183 немесе 33,0% қанағаттандырылды (2001 ж. - 177) немесе 26,9%) [3, 55-58].

Көріп отырғаныңыздай, күзетпен ұстау санкциясына шағымданған адамдардың саны мардымсыз және тек 1,6% құрайды (2001 ж. - 1,6%). Жоғарыда келтірілген мәліметтер өздеріне қатысты қамауға алу түріндегі бұлтартпау шарасы таңдалған адамдардың басым көпшілігімен онымен келісетіндігін немесе тергеушінің, анықтаушының іс-әрекеттеріне шағымдану мүмкіндігінің бар екендігін көрсетеді. Қазақстан Республикасының Қылмыстық процесілік кодексінің 68, 69-тармақтарында көрсетілген тұлғаларға жеткілікті түсіндірілмеген. Жылы соңғы есептің пайдасына сот және талдау ұсынады күдікті түсіндіру және айыптау үшін тергеу практикасын - жүргізген күзетпен ұстау үшін прокурор санкциясына Алматы облыстық сотына шағымдануға құқылы екендігі көрсетіледі.

Алынған деректерді талдау көрсеткендей, бұл санаттағы материалдар саны аз және соттар қараған қылмыстық істер санының орта есеппен 0,64% құрайды.

Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының 2002 жылғы 12 айдағы статистикалық мәліметтеріне сәйкес прокурорлар 32990 адамға қатысты алдын алу шарасы ретінде қамауға алу туралы санкциялар шығарды (2001 ж. - 39 552). 2002 жылы республика соттары күдіктілердің, айыпталушылардың, олардың қорғаушылары мен заңды өкілдерінің прокурордың қамауға алу түріндегі санкциясына қатысты 553 шағымын (2001 ж. - 656) қарады, оның 183 немесе 33,0% қанағаттандырылды (2001 ж. - 177) немесе 26,9%).

Соттар қараған материалдардың негізгі бөлігі кең таралған қылмыстар жасады деп айыпталған адамдардың шағымдарынан құралды: ұрлық (175-бап); сеніп тапсырылған бөтен мүлікті иемдену немесе жымқыру (176-бап); алаяқтық (177-бап); тонау (178-бап); тонау (179-бап);

бұзақылық (257-бап); есірткі құралдарын немесе психотроптық заттарды заңсыз дайындау, алу, сақтау, тасымалдау, беру немесе сату (259-бап); денсаулыққа қасақана ауыр зиян келтіру (103-бап); қызмет бабын асыра пайдалану (307-бап); билікті немесе қызметтік өкілеттіктерді теріс пайдалану (308-бап); пара алу (311-бап) және басқалары.

Айыпталушыға айыптау жалпыланған кезеңдерде (2000 ж. және 2001 ж. 6 айы) ауыр емес қылмыстарда келесідей - 4,2% және 3,1%; орташа - 25,6% және 30,4%; ауыр - 62,4% және 56,2%; ерекше ауыр - 8,8% және 10,5%.

Сонымен, негізгі шағым – ауыр және орташа ауырлықтағы қылмыстар жасады деп күдіктелген немесе айыпталушыларды қамауға алу туралы прокурордың санкциясы.

Соттар 2000 жылы қараған шағымдардың ішінен шағымдар кәмелетке толмағандардың мүдделері үшін берілді - 25 (4,8%), 2001 жылдың бірінші жартысында - 8 (2,1%), әйелдер - 13 (2,5%) және 11 (2,9%), зейнеткерлер - 1 (0,1%) және 1 (0,2%), бұрын сотталған - сәйкесінше 4 (0,7%) және 3 (0,8%).

Қапшағай қалалық сотында қаралған 17 іс бойынша тергеушілер мен тергеушілер күдіктінің, айыпталушының прокурор санкциялаған қамауға алуға шағымдану құқығын, сондай-ақ күзетпен ұстау мерзімін сот үкіміне дейін ұзартуды түсіндірмегені анықталды. Шағым прокуратураның орналасқан жері бойынша қалалық (аудандық) сотқа жолданады.

Істерді зерделеу көрсеткендей күдіктілер, айыпталушылар өздерінің Конституциямен жарияланған құқықтары туралы прокурордың қамауға алу және мерзімін ұзарту туралы санкция-сына сот тәртібімен шағымдану туралы білмейді. Жоғарыда аталған жағдайларға байланысты «Мен олардың конституциялық құқықтарының бұзылуына жол бермеу үшін және құқық қорғау органдарына тақырып бойынша семинар өткізіп, бірыңғай құжат әзірлеп, прокуратура органдарына оған бір күдіктіні хабарлауды міндеттеуді ұсынар едім.

Осындай фактілер сот тәжірибесін қорытындылау кезінде және Батыс Қазақстан облысының соттарында табылды.

Ол бұл деректер, біз қайтадан сай емес екенін, сондай-ақ атап өткен жөн - кәмелетке толмағандар, әйелдер мен адамдарды ұстау түріндегі бұлтартпау шарасын тағайындауда қылмыстық қудалау органдары қабылдайтын шешімдердің негізділігін туралы түзілуінде жаңадан үшін қылмыстық қудалау жатады қылмысты әрекеттің - шағын және орташа ауырлықтағы бердіңіз. Бұған дәлел, сотқа дейінгі тергеп-тексеру барысында күзетпен ұсталып отырған адамдардың осы санаттарына қатысты мәні бойынша үкіметтік істерді қарау кезінде соттар бас бостандығынан айырумен байланысты емес жазалар қолданды.

Қылмыстық процессуалдық заңы шағымның құрылымына, белгілі бір процессуалдық нысанды сақтау міндеттемесіне ешқандай ресми талаптарды белгілемейді. Бұл күзетпен ұстау туралы өтінішке (ұзартуға) қатысты осындай шағым жасауға құқығы бар субъект берген ұйғарымға кез-келген шағым (нысанына қарамастан) аталған ұйғарымның заңдылығы мен негізділігі туралы сотта қарауға негіз туғызады. Бірақ бұл құжатты процеске қатысушылардың қарсыласуы мен теңдігі қағидатын іске асыру шеңберінде істі жедел және дұрыс шешу мүддесі үшін жасаған жағдайда, шағымның дәлелді болуы қажет. Шағымның мазмұнынан айыпталушының бұлтартпау шарасын қолдануды неліктен негізсіз және заңсыз деп санайтындығы және оның өз ұстанымын қалай ынталандыратыны түсінікті болуы керек.

Осы жұмыстың авторларының бірінің қатысуымен жүргізілген сот тәжірибесін жалпылау көрсеткендей, бұлтартпау шарасы ретінде күзетпен ұстаудың заңсыз және негізсіз қолданылуына шағымдарды негізінен қорғаушылар (89,6%) тікелей сотқа жібереді (98,2%) немесе күдіктілердің өздері (4,8%) тергеу изоляторлары әкімшілігі (2,8%) және қамауда отырған кәмелетке толмағандардың заңды өкілдері арқылы шағымдар 4,2% беріледі.

Прокурордың қамауға алу санкциясына қарсы істердің 94,6%-ында шағымдар келіп түсті, негізінен ұстаудың бірінші айында - 91,1%. Күдіктілер берген шағымдардың тек 10,8%-ы күзетпен ұстау мерзімін ұзартуға байланысты болды. Ал шағымдырдың 1,2%-ы тікелей күзетпен ұсталғаннан кейін беріледі.

Шағым берудің негізгі себептері, олардың мазмұнына қарап: күзетпен ұсталған адамдардың денсаулықтарының қанағаттанарлықсыз жағдайы (20%); кінәсіздік, қылмыстық қудалау органдарының Қылмыстық процесілік кодексіні бұзуы (33%); ауыр отбасылық жағдай (қол жетімділігі - жетілмеген балаларға байланысты, олардың ата-аналары бар және т.с.с. (53%); жетілмеген - жас шамасы (4,7%) және басқа да себептермен, алайда шағымданушылардың көп бөлігі тиісті шағымға тіркелмеген растайтын құжаттар немесе дұрыс емес ақпарат.

Атап айтқанда, Астана қаласы Сарыарқа аудандық сотының 2010 жылғы 7 желтоқсандағы прокурордың наразылық білдірген А.Ш. Жаппароваға қатысты бұлтартпау шарасын өзгерту туралы қаулысының 2-бөлігі бойынша. 325 бап 3-бөлім Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 325-тің күші келесі негіздер бойынша жойылды.

Аудандық сот прокурордың А.Ш. Жаппароваға қатысты санкция берген бұлтартпау шарасын өзгерту туралы шешімін айыпталушының оң сипаттамасымен, асырауындағы төрт баласы мен егде жастағы анасының қамқорлығына мұқтаж және өткір түрімен ауыратындығымен негіздеді. гипертониялық энцефалопатия.

Аудандық сот прокурордың А.Ш. Жаппароваға қатысты санкциясын қолданған бұлтартпау шарасын өзгерту туралы шешімін күдіктінің оң сипаттамасымен, асырауында төрт баласы мен егде жастағы анасының қамқорлығына мұқтаж және ауыр түрімен (гипертониялық энцефалопатия) ауыратындығымен негіздеді.

Сонымен қатар, сотқа А.Ш. Жаппарованың тұрақты тұратын жерінен берілген анықтамадан онымен бірге Алматыда полюстің болғаны анық көрінеді. Гагарин 159 «а» пәтер Тек күйеуі мен үш баласы тұрады, олардың бірі ересек адам. Қолда бар материалдарда айыпталушының анасы дәл оның асырауында екендігі туралы дәлел жоқ, ал Жаппарованың күйеуі А.Ш. (Жаппаров А.А.) мен оның толық жастағы ұлы (Ташкенбаев М.А.) да қабілетсіз жас балаларға күтім жасау мүмкіндігінен айырылған. Сонымен қатар, аудандық соттың шешімінде көрсетілген алдын алу шарасын өзгерту себептері қарама-қайшылықтарды қамтиды. Осылайша, оған Алматыда тұратын балалар мен аналарға қарау мүмкіндігін беру қажеттілігін көрсетіп, сот сонымен бірге айыпталушыны Астана қаласынан кетпеуге міндеттейді.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық процесілік кодексінің 147-бабы 1-бөлімінің қазіргі редакциясы прокурордың күзетпен ұстауға берілген санкциясына шағымдану құқығы тек қамауда отырған күдіктілер мен айыпталушылардың құқығы деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Осыған байланысты, оларға қатысты қамауға алуды қолдану туралы бұйрық шығарылған, бірақ қандай да бір себептермен ол орындалмаған, яғни бұл адамдар әлі қамауда отырмаған адамдардың осындай құқығы бар ма деген сұрақ туындайды.

Сотқа ұсынылатын мәліметтер

Күзетпен ұстауға берілген шағымдарды қарау кезіндегі ең өзекті және заңмен шешілмеген мәселелердің бірі - күзетпен ұстаудың заңдылығы мен негізділігін тексеру үшін сотқа қандай материалдар жіберу керек деген сұрақ болып табылады.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық процесілік кодексінің 147-бабының 2-бөлігіне көрсетілгендей, судья шағым түскеннен кейін қылмыстық қудалау органдарынан қылмыстық істі сұратуы керек, ол сот келіп түскен кезден бастап үш күн ішінде сотқа жіберілуі керек.

Заң шығарушы судьяға тергеу немесе алдын ала тергеу органдарының адамға қатысты күзетпен ұстау бұлтартпау шарасын қолдану тәртібін реттейтін барлық қылмыстық процесілік заңнамасының нормаларын сақтауын тексеру туралы міндет жүктеген сияқты. Қазақстан Республикасының Қылмыстық процесілік кодексі 141 және 150 баптары.

Қазақстан Республикасының Жоғарғы Соты 2013 жылғы 20 наурыздағы «Прокурордың күдіктіні, айыпталушыны күзетпен ұстау, үйқамаққа алу немесе күзетпен ұстау мерзімін ұзарту, үйқамаққа алу санкциясын сотқа шағымдану туралы» нормативтік қаулысында ерекше назар аударылды соттардың қамауға алуды, үйқамаққа алуды қолданудың заңдылығын соттық қарауды жүзеге асыру кезіндегі олардың міндеттемелеріне назар аудару. Бұл жағдайда судья мыналарды анықтауы керек:

- осы адамға қатысты сотқа дейінгі тергеп-тексеру басталған ба немесе құқықбұзушылық фактісі бойынша ма;
- күдіктінің іс-әрекеті сараланды ма;
- бұлтартпау шарасын қолдану барысында Қазақстан Республикасының қылмыстық процесілік кодексінің 128 бабындағы негіздер ескерілді ме;
- күдікті деп танудың мерзімдері өтіп кетпеген бе;
- күдіктінің іс-әрекетін саралауда Қазақстан Республикасының Қылмыстық процесілік кодексі 203 бабының талаптары сақталған ба;
- күдікті немесе айыпталушы күзетпен ұстау, ұйқамаққа алу түріндегі бұлтартпау шараларын қолдану туралы қаулының көшірмесі беріледі ме;
- күзетпен ұстауға рұқсатты уәкілетті прокурордың берген-бермегендігі;
- күдіктіден, айыпталушыдан Қазақстан Республикасының Қылмыстық процесілік кодексінде көзделгендей күзетпен ұстау немесе ұйқамаққа алар кезде жауап алынды ма;
- күдікті, айыпталушы қылмыс жасалған уақытқа дейін нақты қылмыс жасағаны үшін қылмыстық жауаптылық басталатын жасқа жете ме;
- кәмелетке толмағандарды, сондай-ақ қылмыстық қудалаудан артықшылықтары мен иммунитеті бар адамдарды қылмыстық жауапкершілікке тарту шарттары орындалды ма және басқа мәселелер шешілуге жатады.

Прокурордың күзетпен ұстау, ұй қамағына алу немесе олардың мерзімін ұзарту санкциясының заңдылығы мен негізділігін сотта қарау кезінде судья шағымда көрсетілген дәлелдерді тексеруге міндетті. Сонымен бірге, ол қылмыс жасаған адамның кінәсі туралы мәселені алдынала ойластырмай, анықтау, тергеу органдары мен прокурор қамауға алуға санкция беру және қолдану туралы шешім қабылдаған кезде, ұй қамағына алу немесе олардың мерзімін ұзарту тек адамның заң бойынша екі жылдан асатын мерзімге бас бостандығынан айыру түріндегі жазаны қарастыратын қасақана қылмыс жасағанын немесе абайсызда қылмыс жасағанын ескеріп қана қоймайды. заң үш жылдан астам мерзімге бас бостандығынан айыру түріндегі жазаны қарастырады, сонымен бірге аталған алдын алу шараларының сайлануына немесе мерзімін ұзартуға негіз болған басқа да мәліметтер болған.

Осы жағдайлардың ішінде судья айыптаудың ауырлығын бағалауы керек; одан кейінгі салдарлар; айыпталушы (күдікті) өзі жасаған әрекеттің зиянды салдарын болдырмауға бағытталған шараларды қабылдады ма; оның жеке басының сипаттамалары; денсаулық жағдайы; отбасылық жағдайы; тұрақты тұрудың болуы немесе болмауы және т.б.

Осылайша, судьяның күзетпен ұстаудың заңдылығы мен негізділігін тексеру кезінде тергеуші мен прокурорға басшылық еткен негіздерді талдап, бағалай алатындығына байланысты қылмыстық органының қылмыстық істі қалпына келтіруі соттың тергеу амалдары үшін алдын алу шарасы ретінде адам қамауға алынды.

Алайда, біздің қатысуымызбен Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының жалпылауы көрсеткендей, заңның бұл талабы әрдайым орындала бермейді. Кейбір соттар шағымдарды қылмыстық іссіз, яғни ондағы келтірілген дәлелдерді тиісті түрде тексерусіз, өнер талаптарын өрескел бұза отырып қараған фактілер бар. Қазақстан Республикасының Қылмыстық процесілік кодексінің бағдарламалық жасақтамасы.

Мысалы, 2020 жылдың 24 тамызында Солтүстік Қазақстан облысының Мағжан Жұмабаев аудандық сотына В.Е. Флягиннің қорғаушысы Л.Б. Вышегородцевадан бөтеннің мүлкін ұрлағаны үшін шағым келіп түсті, оған қатысты күзетпен ұстау бұлтартпау шарасы таңдалған.

Шағым 2020 жылдың 31 тамызында прокурордың, қорғаушының және айыпталушының қатысуымен ашық сот отырысында (судья Н.М. Жәнібекова) қаралды. Сонымен бірге қылмыстық іс сұралмады және сот отырысында қаралмады. Сот отырысының хаттамасының мазмұнынан соттың қылмыстық іс қозғалған-қозғалмағанын және қандай іс-әрекет жасағаны үшін, айып тағылған заң бабы қандай санкцияға ие екенін тексермегені анық. Прокурордың санкциясы бар ма және т.б. Яғни, судья іс жүзінде прокурордың күзетпен ұстау санкциясының заңдылығы мен негізділігін, оның баптың талаптарын орындауын тексермеген.

Сол сияқты адвокаттың В.Б. Казаковты күзетпен ұстау санкциясына шағымын қарау кезінде қылмыстық іс материалдары сұралмады және зерттелмеді (сол сот, судья В.Н. Гриценко).

Алматы қаласы Алмалы аудандық сотының судьясы айыпталушы Д.К. Турапбековтің шағымын қылмыстық істі талап етпей қарап, тергеу изоляторына келесі мазмұндағы жауап жіберді: «Сізге айып тағылғанын ескере отырып ауыр айып тағылып, сот сіздің бұлтартпау шараңызды өзгертуге себеп таппады».

Сол судья айыпталушы Н.А. Амиркуловтың үстінен түскен шағым бойынша адвокат Р. Ниязовқа ұқсас жауап жіберді. Сонымен қатар, шағым бойынша материалдар емес, құрамында сот отырысы хаттамасын және қабылданған шешім туралы, яғни мәні бойынша шағым сотта қаралмады, айыпталушы және адвокатқа «ресми жауап» жіберілді.

Сот практикасын жалпылау судьялардың қылмыстық іс бойынша қылмыстық қудалау органын қалпына келтіру үшін заңмен жүктелген міндеттерін елемей қолданылуы - жараланған сипатта екенін көрсетті.

Атап айтқанда, Алматы облысының соттары 2018 жылы шағымдардың 38,9% -ы қылмыстық істерге жүгінбей қаралды [4].

Жоғарыда келтірілгендер соттардың бұлтартпау шарасы ретінде – күзетпен ұстаудың заңдылығы мен негізділігін тексеруді жүзеге асыруға оңайлатылған және кейбір жағдайларда формальды қатынасы туралы қорытынды жасауға негіз береді.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық процесілік заңнамасына сай қылмыстық қудалау органы судьяның өтінішін алғаннан кейін үш күн ішінде оған қылмыстық іс беруге міндетті екендігі көрсетілген.

Алайда, біз сұхбаттасқан сотқа дейінгі тергеп-тексеру органдары қызметкерлерінің көпшілігінің пікірі бойынша (79%), барлық қылмыстық істің материалдары ешқандай жағдайда сотқа жіберілмеуі керек екенін ескеру қажет. Айып тағылған айыпты емес, күзетпен ұстау мен мерзімнің ұзартылуының заңдылығы мен негізділігін растайтын құжаттарды ғана жіберу қажет. Бұл көзқарасты қолдаушылар мұны айыпталушының (күдіктінің) болашақта шындықты анықтау процесіне теріс әсер етуі мүмкін қылмыстық іс материалдарымен танысу мүмкіндігіне ие болуымен негіздейді.

Қорытынды. Біздің ойымызша, Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының судьяның шағымды қабылдап, сот ісін жүргізудің талап етілетін негіздері мен тәртібіне қатысты қылмыстық істі немесе қылмыстық іс материалдарының бір бөлігін сұрататынын түсіндіру маңызды. шектеу немесе оның мерзімін ұзарту, сондай-ақ өз қалауынша жағдайларға байланысты шағымды шешу үшін қажетті құжаттар [5].

Күзетпен ұстаудың заңдылығы мен негізділігін тексеру үшін сотқа жіберілген материалдар, атап айтқанда, Ресей Федерациясы Жоғарғы Соты Пленумы түсіндіргендей, қылмыстық іс қозғау туралы шешімнің тиісті расталған көшірмелерін, күдіктіні қамауға алу, айыпталушы ретінде жауапқа тарту туралы шешім, қамауға алуды бұлтартпау шарасы ретінде қолдану туралы шешім, күдікті мен айыпталушыдан жауап алу хаттамалары, сондай-ақ олардың жеке бастары туралы мәліметтер және басқа да мәліметтер хаттаманы қамтуы керек. Күзетпен ұстау мерзімін ұзартуға шағымдану кезінде сотқа осы алдын алу шарасының мерзімін ұзарту туралы бұйрықтың тиісті расталған көшірмесі де ұсынылады. Ресей Федерациясы Жоғарғы Сотының Пленумы соттардың назарын РСФСР Қылмыстық іс жүргізу кодексінің 220-2 бабының 7-бөлімін қатаң сақтау қажеттілігіне ерекше аударды. Сот отырысына Күзетпен ұстауды бұлтартпау шарасы немесе мерзімін ұзарту шарасы ретінде қолданудың заңдылығы мен негізділігін растайтын материалдар ұсынылмаған жағдайда, судья бұл бұлтартпау шарасының күшін жою туралы және адамды қамаудан босату туралы шешім шығарады. Бұл заң нормасы адамның бостандығы мен жеке басына қол сұғылмаушылық құқығының маңызды кепілі болды.

Ресей Федерациясының соттары аталған нормаларды негізінен қатаң сақтады және 7-бөлім негізінде қамауға алынғандарды босатты. Егер РСФСР Қылмыстық іс жүргізу кодексінің 220-2, егер алдын-алу шарасы немесе қамауда ұстау мерзімін ұзарту ретінде ұстаудың заңдылығы мен негізділігін растайтын материалдар жиналысқа ұсынылмаған болса. Татарстан Республикасы

Жоғарғы Сотының мәліметтері бойынша көрсетілген негіздер бойынша 1993 жылдың екінші жартысында 28 адам, ал 1994 жылдың бірінші тоқсанында 25 адам қамаудан босатылды. Самара облыстық соты материалдарды қорыта отырып, Сызран қалалық сотында қамаудан босату туралы өтінішпен қанағаттандырылған шағымдардың 90%-ы материалдарды ұсынбауға байланысты болғанын атап өтті.

Өкінішке орай, бұл тұрғыда Қазақстан Республикасының Қылмыстық процестік кодексінің 147 бабында да, сондай-ақ Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2013 жылғы 20 наурыздағы нормативтік қаулысында да ештеңе айтылмаған.

Алайда, аталған тұжырымымен салыстырғанда ерекшеліктің бар екенін ескеру қажет. РСФСР Қылмыстық іс жүргізу кодексінің 220-2 және Ресей Федерациясы Жоғарғы Соты Пленумының тиісті қаулысы, Қазақстан Республикасының Қылмыстық процестік кодексі мен Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының жалпы отырысының қаулысы маңызын айқын жоғалтуда.

Біріншіден, Ресей Федерациясы Жоғарғы Соты Пленумының түсіндірмесіне сәйкес күзетпен ұстаудың заңдылығы мен негізділігін тексеру үшін сотқа жіберілген материалдарда сұратылған құжаттардың тиісті куәландырылған көшірмелері болуы керек.

Өздеріңіз білетіндей, Қазақстан Республикасы Жоғарғы Соты Пленарлық отырысының қаулысында мұндай спецификация жоқ, және бұл соттың өтінішін орындау кезінде алдын ала тергеу органдарының жұмысында белгілі бір қолайсыздықтар тудырады.

Екіншіден, Ресей Федерациясы Жоғарғы Сотының Пленумы соттардың назарын РСФСР Қылмыстық іс жүргізу кодексінің 220-2 бабының 7-бөлімін қатаң сақтау қажеттілігіне ерекше аударды, егер оған сәйкес күзетпен ұстауды бұлтартпау шарасы немесе күзетпен ұстау мерзімін ұзарту шарасы ретінде қолданудың заңдылығы мен негізділігін растайтын материалдар сот отырысына ұсынылмаған болса, онда судья бұлтартпау шарасының күшін жою туралы және адамды қамаудан босату туралы қаулы шығарады. Заңның бұл ережесі адамның бостандығы мен жеке басының қауіпсіздігінің маңызды кепілі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Лупинская П. А. *Право жалобы в уголовном судопроизводстве в свете Конституции РФ // Конституция РФ и дальнейшее укрепление законности и правопорядка.* – М., 2009. – С. 153-156.

2. *О судебном обжаловании санкции прокурора на арест, домашний арест подозреваемого, обвиняемого или продление срока ареста, домашнего ареста // Нормативное постановление Верховного Суда РК № 1 от 20 марта 2013 г.* <https://sud.gov.kz/rus/content/2020-god-2>

3. *Отчет Комитета по правовой статистики и специальных учетов Генеральной прокуратуры РК за 2019.* <https://www.gov.kz/memleket/entities/prokuror?lang=ru>

4. *Обобщение Актюбинским областным судом судебной практики законности и обоснованности санкции прокурора на арест // Исх. № 2-1-10 от 18 мая 2018 г.* <https://akt.sud.kz/>

5. *О судебном обжаловании санкции прокурора на арест, домашний арест подозреваемого, обвиняемого или продление срока ареста, домашнего ареста // Нормативное постановление Верховного Суда РК № 1 от 20 марта 2013 г.* <https://sud.gov.kz/rus/content/2020-god-2>